

УРЯДОВИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ У СПРАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЛИСТ

від 27.06.2013 р. N 12.0.1-9/5765

Кабінету Міністрів України

Подання про виконання рішень Європейського суду з прав людини, які набули статусу остаточного

Подання надається на виконання статті 14 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" та містить стислий виклад проблем, які призводять до визнання Європейським судом з прав людини (далі - Європейський суд) порушень Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція).

1. Порушення пункту 1 статті 6 (Право на справедливий суд) Конвенції

1.1. Щодо порушення права на розгляд справи судом протягом розумного строку (пункт 1 статті 6)

Вказане порушення було констатовано Європейським судом у рішенні у справі "Савенкова проти України" у зв'язку з незабезпеченням національними органами розгляду справи заявниці протягом розумного строку з огляду на те, що справа не була особливо складною, а поведінка сторін не могла виправдати тривалість провадження у більш ніж вісім років.

Європейський суд також встановив порушення ст. 13 Конвенції з огляду на відсутність їх у національному законодавстві засобів юридичного захисту щодо скарг стосовно тривалості провадження.

Шляхи вирішення

З метою усунення підстав порушення статті 6 Конвенції, констатованого Європейським судом у вказаній справі, необхідно вдосконалювати практику розгляду справ судами в контексті відповідної вимоги статті 6 Конвенції щодо "розумного строку" провадження.

1.2 Щодо порушення права на виконання рішення суду протягом розумного строку (пункт 1 статті 6, стаття 13 Конвенції та стаття 1 Першого протоколу до Конвенції)

Вказані порушення були констатовані Європейським судом у справах *"Терновік та 19 інших проти України"*, *"Роженко та 23 інших проти України"*, *"Штабовенко та 89 інших проти України"*, *"Кононова та 89 інших проти України"*, *"Писарський та 164 інших проти України"* та *"Цибулько та 249 інших проти України"*.

Вказані рішення було ухвалено Європейським судом у рамках відновленої процедури розгляду скарг, які стосуються тривалого невиконання рішень національних органів та відсутності у цьому зв'язку ефективних засобів юридичного захисту, як це передбачено пілотним рішенням у справі *"Юрій Миколайович Іванов проти України"*.

Шляхи вирішення

5 червня 2012 року було прийнято Закон України "Про гарантії держави щодо виконання судових рішень" (далі - Закон), розроблений у рамках вжиття заходів загального характеру на виконання пілотного рішення у справі *"Юрій Миколайович Іванов проти України"*.

Прийнятий Закон встановив нову процедуру виконання рішень судів, боржниками за якими є державні органи, підприємства, установи та організації, а також юридичні особи, примусова реалізація майна яких забороняється відповідно до законодавства.

Проте, Закон не вирішує питання щодо погашення вже існуючої заборгованості за судовими рішеннями, відповідальність за виконання яких несе держава. Відповідно, певна кількість рішень залишиться невиконаною, а особи, на чю користь вони постановлені, залишаться потенційними заявниками до Європейського суду зі скаргами на порушення їхнього права на виконання рішення протягом розумного строку.

У цьому зв'язку Міністерством юстиції України було підготовлено проект Закону "Про внесення змін до Закону України "Про гарантії держави щодо виконання судових рішень" з метою врегулювання процедури погашення заборгованості за вказаною категорією рішень, виконання яких не охоплюється процедурою, встановленою Законом.

31 січня 2013 року проект було подано до Кабінету Міністрів України. 13 лютого 2013 року його було схвалено на засіданні Кабінету Міністрів України.

26 лютого 2013 року вказаний законопроект було подано до Верховної Ради України (реєстраційний номер 2399).

Наразі проект залишається неприйнятним.

На необхідності якнайшвидшого прийняття цього закону та повного виконання пілотного рішення Європейського суду у справі *"Юрій Миколайович Іванов проти України"* неодноразово наголошувалось Комітетом міністрів Ради Європи, у його резолюціях, ухвалених на засіданнях 24 - 26 вересня 2012 року, 4 - 6 грудня 2012 та 5 - 7 березня 2013 року.

1.3 Порушення статті 6 Конвенції щодо принципів незалежності та безсторонності суду, юридичної визначеності, та принципу забезпечення розгляду справи особи "судом, встановленим законом".

Вказані порушення були констатовані Європейським судом у справі *"Олександр Волков проти України"*. Обставини цієї справи можна викласти наступним чином.

У 1983 році заявника було призначено посаду судді місцевого суду. На той час законодавство не передбачало вимоги щодо складання суддею присяги при призначенні на посаду.

5 червня 2003 року заявника було призначено на посаду судді Верховного Суду України (далі - ВСУ), а 30 березня 2007 року заявника було обрано Головою Військової палати ВСУ.

У грудні того ж року З'їзд суддів України призначив заявника членом Вищої ради юстиції України (далі - ВРЮ), проте заявник фактично не обійняв цієї посади у зв'язку з незабезпеченням Головою Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя (далі - парламентський комітет), можливості складання ним присяги.

У грудні 2008 року Голова пан С. К. та двоє членів парламентського комітету звернулись до ВРЮ з клопотанням провести перевірку можливого порушення заявником його повноважень. 16 грудня 2008 року член ВРЮ пан Р. К. вніс до ВРЮ пропозицію про звільнення заявника з посади судді у зв'язку з порушенням присяги. Деякі з подій, про які йшлося у цьому клопотанні, мали місце у 2003 році.

У березні 2009 року член ВРЮ пан В. К., після проведення перевірки, вніс до ВРЮ ще одну пропозицію про звільнення заявника з посади судді у зв'язку з порушенням присяги. Деякі з подій, про які йшлося у цьому клопотанні, мали місце у 2006 році.

Про ці клопотання було повідомлено заявника.

26 травня 2010 року ВРЮ розглянула зазначені вище клопотання та вирішила рекомендувати Верховній Раді України (далі - ВРУ) звільнити заявника з посади судді. Члени ВРЮ пан Р. К. і пан С. К. були присутніми на цьому засіданні та брали участь у голосуванні, а пан В. К. головував у засіданні. Заявник не був присутнім у цьому засіданні, стверджуючи, що отримав повідомлення про його проведення лише 28 травня 2010 року.

16 червня 2010 року парламентський комітет під головуванням пана С. К. розглянув відповідні подання ВРЮ та прийняв рішення рекомендувати звільнити заявника з посади судді.

17 червня 2010 року ВРУ розглянула рекомендації парламентського комітету на пленарному засіданні та ухвалила звільнити заявника. Заявник був присутнім у цьому засіданні. Заявник стверджував, що під час голосування не всі народні депутати були присутніми у залі засідань і голосування відбувалось із порушенням встановленої процедури, зокрема щодо вимоги особистого голосування.

Заявник оскаржив прийняте рішення до Вищого адміністративного суду України (далі - ВАСУ). 19 жовтня 2010 року спеціально створена Головою ВАСУ палата частково задовольнила позов заявника. Суд визнав рішення ВРЮ, прийняте за наслідками розгляду результатів перевірки, проведеної паном Р. К. незаконним, проте не скасував його через відсутність відповідних повноважень. Клопотання пана В. К. та подальші пов'язані з ним процедури, так само як і процедура розгляду подання ВРЮ парламентським комітетом, були визнані законними. Щодо незаконності прийнятого ВРУ рішення у зв'язку з порушенням процедури голосування суд зазначив, що він не має повноважень

переглядати конституційність постанов ВРУ та що це є компетенцією Конституційного суду України.

Як стверджував заявник, на час розгляду справи строк повноважень Голови ВАСУ спливав, чинне на той час законодавство не передбачало процедури обрання суддів на адміністративні посади, а здійснення ним своїх повноважень відбувалось на підставі рішень Президії ВАСУ та Зборів суддів адміністративних судів України. Відповідно, створена Головою ВАСУ палата не була повноважною розглядати його справу.

У зв'язку з відсутністю законодавчого регулювання зазначеного питання заявник ще у 2007 році ініціював у місцевому суді провадження щодо законності тимчасових процедур, запроваджених з метою врегулювання цього питання. Під час цього провадження було опубліковано висловлювання пана С. К. щодо відсутності у суддів місцевого суду, які розглядали цю справу, відповідних повноважень і можливості їх звільнення.

Європейський суд встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю незалежності та неупередженості ВРЮ з огляду на об'єктивні (процедура формування та персональний склад ВРЮ) та суб'єктивні (особиста упередженість членів ВРЮ) критерії.

Процедуру формування ВРЮ Європейський суд визнав такою, що не відповідає Конвенції, оскільки на той час більшість членів ВРЮ призначалась органами законодавчої та виконавчої влади. Щодо її персонального складу Європейський суд вказав, що Міністр юстиції та Генеральний прокурор, які матеріально, ієрархічно та адміністративно залежні від основного місця роботи, не можуть вважатись незалежними та неупередженими, а останній, окрім того, очолює систему органів прокуратури, представники якої беруть участь у розгляді суддями справ, що створює загрозу порушення вимоги неупередженості як суддями при розгляді справ, так і Генеральним прокурором - щодо тих суддів, чий рішення він не підтримує. Останній довід також стосується тих членів ВРЮ, які призначаються конференцією працівників прокуратури України.

Щодо особистої упередженості членів ВРЮ Європейський суд зазначив, що оскільки члени ВРЮ пан Р. К. та пан В.К. спершу проводили перевірки у справі про звільнення заявника, а у подальшому брали участь у прийнятті відповідних рішень, зокрема пан В. К. - у ролі головуючого на засіданні ВРЮ, вони не можуть вважатись неупередженими. Крім того, не може вважатись неупередженим пан С. К., який як Голова парламентського комітету не забезпечив заявнику можливості прийняття ним присяги члена ВРЮ, а також висловив несхвальну думку про провадження у справі за позовом заявника щодо процедури обрання суддів на адміністративні посади, хоча прямо не критикував дії самого заявника.

Європейський суд також встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з відсутністю незалежності та неупередженості розгляду справи заявника парламентом України з огляду на те, що:

- розгляд справи про звільнення судді законодавчим органом слугував надмірній політизації процесу та свідчив про його невідповідність принципу поділу влади;

- він головним чином зводився до висловлення загальних думок на підставі попередніх висновків ВРЮ та парламентського комітету та ухвалення обов'язкового рішення народними депутатами, які не обов'язково є фахівцями у галузі права, здатними вирішувати складні питання фактів і права;

- деякі членів парламентського комітету, зокрема пан С. К., були одночасно членами ВРЮ та брали участь в ініціюванні, а потім - у розгляді справи заявника в обох цих органах, та не мали законодавчо забезпеченої можливості самовідводу, а отже не могли вважатись неупередженими.

У контексті порушення п. 1 ст. 6 Конвенції Європейський суд також зазначив, що перегляд ВАСУ рішення про звільнення заявника не був достатнім та не забезпечив виправлення допущених порушень, оскільки ВАСУ:

- не мав повноважень скасувати рішення щодо звільнення, а лише міг визнати їх незаконними, що створює невизначеність щодо юридичних наслідків такого визнання;

- не розглянув з належною ретельністю важливі аргументи заявника, зокрема щодо відсутності неупередженості членів ВРЮ та парламентського комітету;

- не оцінив доводів заявника щодо незаконності процедури голосування у ВРУ, розтлумачивши їх як такі, що мають бути розглянуті Конституційним судом України.

Крім того, Європейський суд зазначив, що оскільки судді ВАСУ також підпадали під дисциплінарну юрисдикцію ВРЮ, вони не були незалежними та неупередженими, розглядаючи справу, стороною якої була ВРЮ, що також становить порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Порушення принципу юридичної визначеності, передбаченого п. 1 ст. ст. 6 Конвенції, було констатоване Європейським судом з огляду на відсутність у законодавстві України положень щодо строків давності притягнення судді до відповідальності за порушення присяги.

Крім того, порушення цього принципу було визнане Європейським судом у зв'язку з недотриманням встановленої законодавством процедури особистого голосування народних депутатів.

Розглянувши справу, Європейський суд також визнав, що ані створення палати ВАСУ, яка розглядала справу заявника, ані визначення її складу не були легітимними, оскільки здійснювались Головою ВАСУ, строк повноважень якого сплив, а отже, це не був "суд, встановлений законом" у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції.

Насамкінець, Європейський суд зазначив, що констатовані ним порушення свідчать про наявність системної проблеми функціонування судової влади в Україні, зокрема, судової дисципліни, в тому, що стосується незабезпечення її належного відділення від інших гілок влади, що, у свою чергу, не гарантує незалежності суддів і захисту від порушень і свавілля при застосуванні дисциплінарних заходів. Запроваджені у 2010 році зміни до законодавства Європейський суд визнав такими, що не вирішують висвітлених у цьому рішенні недоліків.

З огляду на це Європейський суд наголосив, що Україна має негайно запровадити заходи загального характеру з реформування системи судової дисципліни. Ці заходи повинні включати внесення змін до законодавства з

метою реформування інституційної побудови цієї системи та вироблення належних форм і принципів послідовного застосування національного законодавства у цій сфері.

У рамках вжиття заходів індивідуального характеру Європейський суд вказав про необхідність якнайшвидшого поновлення заявника на посаді судді ВСУ.

Шляхи вирішення

Оскільки зазначене рішення набуло статусу остаточного лише 27 травня 2013 року, а Уряд був повідомлений про це 10 червня 2013 року, наразі у співпраці з усіма причетними органами встановлюються можливі шляхи вирішення констатованих у цій справі проблем.

2. Порухення статті 2 Конвенції (Право на життя)

Порушення статті 2 Конвенції в її процесуальному аспекті було констатовано Європейським судом у рішенні у справі *"Слюсар проти України"*, а у контексті позитивних зобов'язань держави щодо захисту життя осіб - у справі *"Мосендз проти України"*.

Порушення процесуального аспекту статті 2 у справі *"Слюсар проти України"* було констатовано у зв'язку з недотриманням державою обов'язку провести ефективне розслідування смерті брата заявника, оскільки:

- період від моменту повідомлення заявника про зникнення його брата до порушення кримінальної справи був занадто тривалим;
- після порушення кримінальної справи за фактом вбивства не було здійснено спланованого розслідування;
- у слідства не було жодних версій щодо підозрюваних, окрім тих, на які вказував сам заявник, проте і на їхню підтримку не було зібрано достатньо доказів.

Крім того, Європейський суд звернув особливу увагу на те, що безпосередньо державні органи, зокрема Генеральна прокуратура Україна, визнали неефективність проведеного розслідування справи.

Обставини справи *"Мосендз проти України"* можна викласти таким чином.

О 5:00 год. 25 квітня 1999 року син заявниці, який на той час проходив службу у військовій частині N 3007 внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, зник з посту, де він ніс варту, а о 18:30 год. його було знайдено за шістьсот метрів від посту мертвим із вогнепальними пораненнями голови. У той же день військова прокуратура Тернопільського гарнізону порушила кримінальну справу за фактом смерті сина заявниці.

За твердженнями одного з військовослужбовців він особисто знайшов тіло сина заявниці, яке було притулене до бетонної огорожі недобудованої фабрики, а за твердженнями іншого - тіло знайшли солдати близько сорока метрів від цієї огорожі, до якої вони його потім перенесли. В подальшому розбіжність цих показань не було виправлено слідчими органами.

27 квітня 1999 року сина заявниці було поховано в селі, де проживав її брат. Тіло сина заявниці було доставлено в закритій труні, а поховання було проведено без відома заявниці.

Посмертною судово-медичною експертизою від 7 травня 1999 року було встановлено, що наявність певних вогнепальних поранень голови сина

заявниці, спосіб їх завдання та відсутність інших поранень або слідів боротьби на тілі померлого, вказують на те, що він вчинив самогубство.

21 березня 2000 року судово-балістичною експертизою було встановлено, що отвори в бетонній огорожі, біля якої було знайдено тіло сина заявниці, були вогнепальними. Висновок експертизи, проведеної 25 лютого 2005 року, включає в себе протилежне.

У 2002 році були допитані співслужбовці сина заявниці, які дали показання, що, перед тим, як прийняти варту в ніч 24 квітня 1999 року, син заявниці мав суперечку з вищестоящими військовослужбовцями-сержантами К. та В., які піддали його нестатутним заходам впливу та жорстокому поводженню, а також зазначили про існування в армії нестатутних заходів впливу щодо підлеглих. На підставі цих показань 29 листопада 2003 року військова прокуратура Львівського гарнізону порушила кримінальну справу щодо сержантів К. та В. щодо перевищення ними повноважень, що спричинило тяжкі наслідки, та постановила провести ексгумацію тіла сина заявниці.

Висновки повторної судово-медичної експертизи ексгумованого трупа від 25 грудня 2004 року виявились розбіжними з висновкам посмертної судово-медичної експертизи від 7 травня 1999 року, зокрема, в частині щодо наявності ще одного вогнепального поранення у померлого та розташування інших поранень. Проте, версія самогубства сина заявниці знову була підтверджена з огляду на положення його тіла, довжину його рук та технічні характеристики відповідної вогнепальної зброї.

5 січня 2005 року сержант К. зізнався у жорстокому поводженні з сином заявниці в ніч 24 квітня 1999 року.

23 лютого 2005 року матеріали кримінальної справи щодо сержанта В. були виділені в окреме провадження, оскільки він переховувався від слідства.

13 жовтня 2005 року військовий місцевий суд Львівського гарнізону визнав сержанта К. винним у перевищенні влади, що спричинило тяжкі наслідки - смерть сина заявниці через самогубство, призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі, але звільнив від його відбування з випробуванням.

16 вересня 2009 року військовий місцевий суд Львівського гарнізону також визнав сержанта В. винним у вчиненні злочину, але його було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

4 травня 2006 року заявниця звернулась до Печерського районного суду м. Києва з цивільним позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої Міністерством внутрішніх справ України внаслідок неналежного виконання своїх обов'язків, що призвело до загибелі її сина. Проте, суд відмовив заявниці у відкритті провадження, оскільки ця справа мала розглядатись в порядку адміністративного судочинства.

30 серпня 2006 року Гагарінський районний суд м. Севастополя прийняв до розгляду позов заявниці в порядку адміністративного судочинства та 9 грудня 2008 року його задовольнив, присудивши заявниці відшкодування моральної шкоди.

18 червня 2009 року Севастопольський апеляційний адміністративний суд скасував постанову від 9 грудня 2008 року і закриття справи у зв'язку з тим, що справа мала розглядатись в порядку цивільного судочинства.

18 жовтня 2011 року Вищий адміністративний суд України залишив ухвалу від 18 червня 2009 року без змін.

Європейський суд встановив порушення ст. 2 Конвенції у зв'язку з тим, що державою не було дотримано свого позитивного обов'язку захистити життя сина заявниці під час його перебування під її контролем та адекватно пояснити обставини його смерті, а також процесуального обов'язку провести ефективне розслідування щодо цього, з огляду на те, що:

- версія самогубства сина заявниці була єдиною, яка розглядалась державними органами, і значні розбіжності та прогалини в розслідуванні піддають сумніву добросовісність їх зусиль у встановленні істини;

- тіло сина заявниці було знайдено за шістсот метрів від його посту тільки через тринадцять годин;

- показання свідків містили розбіжності щодо місця та обставин виявлення тіла сина заявниці та не було зроблено жодної спроби їх усунути, що є вражаючим з огляду на значення, яке мало положення тіла для судово-медичної експертизи, якою було встановлено, що причиною смерті сина заявниці є самогубство;

- обставини поховання сина заявниці, зокрема, передання його тіла родичам в закритій труні та без відома заявниці, є підозрілими;

- судові експертизи містили розбіжності та суперечливі висновки: експертиза від 1999 року, якою не було встановлено наявності ще одного вогнепального поранення голови сина заявниці та було неправильно указане розташування іншого його поранення; судово-балістичні експертизи від 21 березня 2000 року та від 23 лютого 2005 року, які містили протилежні висновки щодо походження отворів у бетонній огорожі;

- державні органи не проявили достатніх зусиль у встановленні причетності сержанта В. до інциденту, який в подальшому успішно уникав правосуддя поки не закінчився строк давності притягнення його до кримінальної відповідальності;

- в українській армії існує таке явище, як "дідівщина", що підтверджується звітами Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, деякими міжнародними документами та матеріалами цієї справи, і за цих обставин не можна обмежувати відповідальність за смерть сина заявниці лише протиправною поведінкою окремих осіб;

- держава є відповідальною за смерть сина заявниці, оскільки саме жорстоке поводження вищестоящих військовослужбовців стало причиною його самогубства, а не обставини його життя, які були непов'язані з реаліями його перебування в армії.

Крім того, Європейський суд встановив порушення ст. 13 Конвенції, оскільки відповідний позов заявниці про відшкодування моральної шкоди залишився без розгляду і вона не мала національного засобу юридичного захисту за її вищевказаними скаргами у зв'язку конфліктом юрисдикцій між національними цивільними та адміністративними судами.

Шляхи вирішення

Проблеми, на які Європейський суд вказував, констатуючи порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції у справах щодо України, частково вирішуються положеннями нового Кримінального процесуального кодексу.

Проте, окрім цього необхідно привести практику правоохоронних органів з розслідування кримінальних справ у відповідність з вимогами цієї статті Конвенції.

Щодо справи *"Мосендз проти України"* зазначається, що з огляду на характер порушень, констатованих Європейським судом у цій справі, заходами загального характеру для виконання цього рішення є недопущення практики застосування нестатутних заходів впливу та жорстокого поводження щодо осіб, які проходять військову службу, з боку вищестоящих військовослужбовців, а також приведення судової практики у відповідність з ст. 13 Конвенції щодо забезпечення права особи на ефективний засіб юридичного захисту.

3. Порушення статті 3 Конвенції (Заборона катування)

3.1. Щодо неналежних умов тримання під вартою

Зазначене порушення було констатоване Європейським судом у справі *"Сізарєв проти України"* з огляду на твердження заявника щодо неналежності умов його тримання під вартою в Євпаторійському ІТТ.

3.2. Щодо жорстокого поводження та/або непроведення ефективного розслідування відповідних скарг, а також: незабезпечення державними органами безпеки заявника під час тримання його під вартою

Зазначені порушення було встановлено Європейським судом у справах: *"Сізарєв проти України"* та *"Карабет та інші проти України"*.

Так, у справі *"Сізарєв проти України"* Європейський суд констатував порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з тим, що держава-відповідач є відповідальною за жорстоке поводження, якого зазнав заявник з боку його співкамерника в Євпаторійському ІТТ, оскільки не забезпечила його безпеку під час тримання під вартою відповідно до національного законодавства.

Порушення процесуального аспекту ст. 3 Конвенції було констатовано у зв'язку неефективним розслідуванням жорстокого поводження із заявником в Євпаторійському ІТТ з огляду на те, що:

- адміністрацією Євпаторійського ІТТ не було вжито жодних заходів з метою забезпечення збереження доказів, оскільки відразу після інциденту сліди крові були змиті без попереднього проведення огляду місця події та складання відповідного протоколу;

- адміністрація Євпаторійського ІТТ в очікуванні допровадження заявника до лікарні помістила його до тієї ж камери, де його було піддано жорстокому поводженню, і, таким чином, заявника було піддано повторному ризику жорстокого поводження та залякування у зв'язку зі скаргами, які він міг подати;

- ризик залякування заявника з боку його співкамерників залишався під час його перебування в лікарні в палаті з одним із цих співкамерників;

- оскарження заявником вищевказаних фактів до органів прокуратури та судів було безрезультатним;

- неодноразове скасування постанов про відмову в порушенні кримінальної справи вказує на недоліки в системі національних органів прокуратури.

Крім того, з огляду на те, що під час перебування в лікарні заявник цілодобово охоронявся трьома працівниками міліції, вікна його палати мали

грати, а двері зачинялись на замок, і цього було б достатньо для запобігання його втечі та забороненим візитам до нього, Європейський суд також констатував порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з застосуванням до заявника наручників, оскільки це було диспропорційним вимогам безпеки, невинуватим приниженням та це становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження.

Обставини справи *"Карабет та інші проти України"* можна викласти наступним чином.

14 січня 2007 року засуджені Ізяславської виправної колонії N 31 (далі - Ізяславська колонія), включаючи заявників, оголосили голодування на знак протесту проти умов їх тримання, низької якості харчування, неадекватної медичної допомоги, свавільного застосування покарань працівниками колонії та відсутності будь-якої плати за їхню роботу.

Того ж дня з метою вивчення обставин цієї події керівництвом Державного департаменту України з питань виконання покарань було створено спеціальну комісію. Після проведення переговорів з вказаною комісією та представниками Омбудсмана 17 січня 2007 року масовий протест було припинено.

В свою чергу адміністрацією Ізяславської колонії із залученням підрозділу спеціального призначення та груп швидкого реагування, з 20 по 22 січня 2007 року готувався план проведення обшуку з метою виявлення та вилучення заборонених предметів, можливого готування засуджених до втечі, а також попередження інших незаконних дій (далі - обшук).

Як стверджували заявники, 22 січня 2007 року, в день проведення вищевказаного обшуку, вони зазнали жорстокого поводження з боку працівників Ізяславської колонії та інших залучених спеціальних підрозділів. Після цього частину з них, за винятком сімнадцятого заявника, якого було залишено в Ізяславській колонії для подальшого відбування покарання, без попередження було переведено до Хмельницького СІЗО, а частину до Рівненського СІЗО, де вони знову були піддані побиттю. Всі засуджені були позбавлені можливості забрати свої особисті речі.

Відповідно до звітів Державного департаменту з питань виконання покарань та Ізяславської колонії від 22 січня 2007 року, всі дії під час обшуку, внаслідок якого було виявлено заборонені предмети, були законними, а заходи фізичного впливу були застосовані до засуджених з огляду на їх опір.

Після подій 22 січня 2007 року родичі заявників неодноразово скаржилися до різних державних органів з огляду на жорстоке поводження із заявниками, переведення їх до різних пенітенціарних установ та втрату ними своїх особистих речей. Проте їхні скарги, зокрема, які були направлені до Ізяславської колонії були відхилені як необгрунтовані.

26 січня 2007 року Харківська правозахисна група звернулась до Генеральної прокуратури України (далі - ГПУ) з проханням провести незалежне розслідування щодо подій 22 січня 2007 року без залучення місцевих органів прокуратури. ГПУ адресувала звернення до прокуратури Хмельницької області, а та, в свою чергу, до Шепетівської міжрайонної прокуратури Хмельницької області. До компетенції останньої входить нагляд за дотриманням законів в установах виконання покарань того регіону.

30 січня 2007 року представниками прокуратури Хмельницької області були допитані заявники, переведені до Хмельницького СІЗО, також щодо них було проведено медичну експертизу, під час якої було зафіксовано у двох з них тілесні ушкодження. 2 лютого 2007 року представниками прокуратури Рівненської області були допитані заявники, переведені до Рівненського СІЗО. Вказані допити були проведені в присутності працівників адміністрацій Хмельницького та Рівненського СІЗО відповідно.

На початку лютого 2007 року заявників з Рівненського та Хмельницького СІЗО було переведено до різних установ виконання покарання.

7 лютого 2007 року після проведення розслідування Шепетівською міжрайонною прокуратурою Хмельницької області було винесено постанову про відмову у порушенні кримінальної справи щодо працівників адміністрації Ізяславської колонії та інших органів, причетних до подій 22 січня 2007 року.

За твердженнями заявників, вони не були повідомлені про вищевказану постанову, і тільки 16 липня 2008 року після отримання її копії, захисник шостого заявника подав до Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області скаргу на цю постанову, який 24 липня 2008 року залишив її без розгляду.

У подальшому питання відмови в порушенні кримінальної справи неодноразово розглядалися національними судами та органами прокуратури. По закінченню 4 років та 9 місяців самі національні органи визнали неповноту розслідування щодо скарг на події 22 січня 2007 року.

Порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті Європейським судом було встановлено у зв'язку з неефективністю розслідування у справі заявників, що полягало, зокрема, в незабезпеченні:

- ретельності, оскільки не було проведено експертне медичне обстеження всіх заявників. А медичне обстеження, яке було проведено щодо деяких із них, було неповним та поверхневим; заявники та свідки не були захищені від погроз та залякування з боку адміністрації установ при проведенні допитів, дії органів прокуратури були формальними та пасивними;

- незалежності, оскільки, як було констатовано в інших справах проти України, розслідування щодо скарг заявників на жорстоке поводження було покладено на прокурора, до повноважень якого входить нагляд за дотриманням законів в установах виконання покарань, в тому числі установи, події в якій оскаржуються заявниками;

- оперативності, оскільки, незважаючи на швидке реагування органів прокуратури та проведення в Хмельницькому СІЗО та Рівненському СІЗО допитів засуджених з приводу їх масового побиття в Ізяславській колонії та проведення медичних оглядів у Хмельницькому СІЗО, тільки через два тижні після оскаржуваних подій, прокурор відхилив скарги заявників як необґрунтовані, що може свідчити про пошук причин для припинення розслідування. Крім того, Європейський суд зазначає, що після декількох повернень справи на додаткове розслідування, що тривало загалом протягом чотирьох років та дев'яти місяців після оскаржуваних подій, розслідування було визнано неповним самими державними органами;

- громадського контролю, оскільки, не було забезпечено права заявників на ефективну участь у розслідуванні, що полягало в неотриманні заявниками

копії постанови від 7 лютого 2007 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо жорстокого поводження. Європейським судом було встановлено пасивність дій Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо скарг заявників та їхніх родичів та, що державними органами неурядовим організаціям надавались формальні відповіді щодо подій 22 січня 2007 року.

Враховуючи неповноту або відсутність медичних висновків що підтверджують або спростовують наявність тілесних ушкоджень у заявників; неспіввідношення між заявленою та реальною метою проведення обшуку в Ізяславській колонії; залучення до проведення обшуку підрозділу спеціального призначення та груп швидкого реагування, надмірну чисельність осіб, залучених для проведення обшуку по відношенню до чисельності засуджених; відмову працівників колонії в реєстрації скарг заявників після проведення обшуку; обставини, за яких заявники були переведені до Хмельницького та Рівненського СІЗО; а також практику в інших справах проти України, що стосувались аналогічних скарг, Європейським судом було встановлено порушення статті 3 Конвенції в її матеріальному аспекті у зв'язку з тим, що органами державної влади заявники були піддані катуванню.

Шляхи вирішення

З метою вирішення проблем, які призводять до порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції державним органам необхідно забезпечувати безпеку осіб, які перебувають під їхнім контролем, а також забезпечувати належний баланс застосування сили при проведенні спеціальних заходів у виправних колоніях.

Щодо порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції зазначається, що вказане порушення вже було визнано системним в Україні (див. рішення у справі *"Каверзін проти України"*). З метою вирішення проблем, які призводять до постійної констатації цього порушення необхідно:

привести практику здійснення розслідування скарг про погане поводження та катування у відповідність з вимогами Конвенції та практикою Європейського суду;

привести у відповідність до вимог ст. 3 Конвенції судову практику розгляду скарг осіб щодо катування їх працівниками правоохоронних органів.

Проблеми, на які Європейський суд вказував, констатуючи порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції у справах щодо України, частково вирішуються положеннями нового Кримінального процесуального кодексу. Проте, окрім цього необхідно привести практику правоохоронних органів з розслідування кримінальних справ за скаргами про жорстоке поводження у відповідність з вимогами цієї статті.

Також, з метою у сунення підстав для вказаного вище порушення Міністерство юстиції систематично звертає увагу Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Державної пенітенціарної служби України, а також судів на суть порушень, що констатуються Європейським судом.

4. Порушення статті 5 Конвенції (Право на свободу та особисту недоторканність)

Порушення вказаного положення було констатоване Європейським судом у справах *"Сізарєв проти України"* та *"Дьяченко проти України"*.

Так, аналіз зазначених рішень свідчить, що до встановлення порушення вищезазначеного положення призвели наступні фактори:

пункт 1 та/або пункт 3 статті 5

- необґрунтованість рішення про обрання заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту;

- нерозгляд національними органами альтернативних триманню під вартою запобіжних заходів;

- тривалість та необґрунтованість тримання під вартою;

пункт 4 статті 5

- незабезпечення апеляційним судом швидкого розгляду скарги заявника щодо законності тримання його під вартою.

Шляхи вирішення

З огляду на суть констатованих у цих рішеннях порушень, вони належать до справ групи *"Харченко"* (див. Подання щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини, що набули статусу остаточного від 28 грудня 2011 року). Відповідно, заходи загального характеру на їх виконання є такими самими, що і для решти рішень цієї групи, та полягають у вирішенні проблем, пов'язаних із застосуванням запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

У цьому зв'язку зазначається, що положення нового Кримінального процесуального кодексу України передбачають докорінно нову процедуру застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що відповідає вимогам Конвенції та практики Європейського суду, і, таким чином, усувають законодавчі недоліки, що лежали в основі відповідних порушень статті 5 Конвенції.

5. Порушення статті 8 Конвенції (Право на повагу до приватного та сімейного життя)

5.1 Щодо втручання у приватне життя особи

Зазначене порушення було констатовано Європейським судом у справі *"Олександр Волков проти України"*, обставини якої викладено вище.

Так, Європейський суд встановив це порушення з огляду на те, що втручання у приватне життя заявника, яким було його звільнення з посади судді, не було законним, оскільки:

- воно здійснювалось з порушенням встановленої законодавством процедури особистого голосування народних депутатів;

- застосовні при цьому законодавчі положення не були передбачуваними щодо їхніх наслідків та не забезпечували гарантій від свавілля. У цьому зв'язку з Європейський суд зазначив, що положення щодо звільнення судді через порушення присяги були сформульовані не достатньо чітко, що в принципі не є суворою вимогою, однак при цьому не існувало ані відповідних практики чи керівних принципів їхнього застосування, ані гарантій від свавілля, ані правил пропорційного застосування існуючих дисциплінарних санкцій (перелік яких був дуже обмеженим), ані можливості незалежного та неупередженого перегляду відповідних рішень.

Шляхи вирішення

Оскільки зазначене рішення набуло статусу остаточного лише 27 травня 2013 року, а Уряд був повідомлений про це 10 червня 2013 року, наразі у співпраці з усіма причетними органами встановлюються можливі шляхи вирішення констатованих у цій справі проблем.

5.2 Щодо відносин батьків і дітей

Зазначене порушення було констатовано Європейським судом у справі *"Хабровські проти України"*, обставини якої можна викласти наступним чином.

30 січня 1997 року між заявником та М., громадянами Республіки Польща, було укладено шлюб. 20 червня 1997 року у них народилася донька К.

У вересні 2008 року подружжя розпочало процес розірвання шлюбу. 2 березня 2009 року, незважаючи на рішення польського суду, яке забороняло К. залишати Польщу, М. та К. виїхали до України.

21 березня 2009 року заявник звернувся до міського суду Івано-Франківська з позовом про повернення К. до Республіки Польща. 1 грудня 2009 року суд відмовив у задоволенні позову.

4 лютого 2010 року апеляційний суд Івано-Франківської області скасував рішення від 1 грудня 2009 року та ухвалив нове рішення - повернути неповнолітню К. до Республіки Польща. Цього ж дня на підставі вказаного рішення було видано виконавчий лист.

Виконавче провадження здійснювалося відділом державної виконавчої служби Івано-Франківського міського управління юстиції та Київським відділом державної виконавчої служби Сімферопольського міського управління юстиції в залежності від інформації про зміну місця перебування М. та К.

Попри неодноразові спроби виконати рішення від 4 лютого 2010 року, відповідні дії державних виконавців щодо зустрічі з К. та її повернення до Республіки Польща не мали успіху. У той же час, К. та М. вели в Україні легальний спосіб життя. К. відвідувала навчальні заклади Івано-Франківська та Сімферополя, отримувала медичні послуги в державних закладах охорони здоров'я, а М. свого часу звернулася до національних органів за дозволом на постійне проживання в Україні.

Заявник неодноразово, в тому числі через дипломатичні канали, звертав увагу органів держави на неефективність дій виконавчої служби.

22 грудня 2011 року, 23 січня 2012 року, за допомоги посольства Польщі, заявник зустрічався з К. Остання відмовилася повертатися до Польщі, але погодилася відвідувати заявника під час шкільних канікул.

Виконавча служба повернула виконавчий лист заявникові на його прохання. Таким чином, виконавче провадження було закінчене 4 лютого 2012 року.

16 березня 2012 року заявник подав заяву про відновлення виконавчого провадження у зв'язку з недотриманням домовленостей щодо спілкування між ним та К.

Інформація про вжиття державними виконавцями заходів щодо притягнення М. та її родичів до відповідальності за перешкоджання виконанню рішення, як це передбачено чинним законодавством, відсутня.

Європейський суд з огляду на обставини справи, а саме на те, що державними органами України було витрачено майже рік на прийняття рішення

про повернення К. до Польщі та ще майже два роки було потрібно щоб здійснити першу відносно успішну спробу його виконати; М. та К., вели достатньо відкрите життя (зокрема, К. відвідувала школи, отримувала медичну допомогу в закладах охорони здоров'я; М. контактувала з органами державної влади та місцевого самоврядування), відтак завдання відшукати М. та К., поставлене перед виконавчою службою, не виглядало неможливим, встановив порушення статті 8 Конвенції, оскільки дії державних виконавців були нескоординованими та формалістичними, а неефективність виконання призвела до серйозного розриву сімейних зв'язків між заявником та К.

Шляхи вирішення

З метою виконання рішення Європейського суду у справі *"Хабровські проти України"* та уникнення надходжень аналогічних скарг до Європейського суду необхідно вдосконалити процедуру розгляду судами справ про повернення дітей, незаконно вивезених з території інших держав, а також виконання органами Державної виконавчої служби України відповідної категорії рішень з урахуванням вимог статті 8 Конвенції.

У цьому зв'язку зазначається, що Міністерством юстиції України було розроблено проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виконання судових рішень в інтересах дітей". Основною метою законопроекту є створення законодавчих умов для ефективного виконання Україною міжнародних зобов'язань, взятих відповідно до Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, а також приведення національного законодавства у відповідність з положеннями інших міжнародних договорів України у сфері цивільного судочинства та міжнародного приватного права.

Законопроектом пропонується внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України, які мають на меті забезпечити дотримання вимог статей 11, 12, 13, 14, 15 і 16 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, у тому числі тих, які стосуються особливостей та строків розгляду справи про повернення протиправно вивезеної (переміщеної) та/або утримуваної дитини, яка не досягла шістнадцяти років, до постійного місця проживання в іноземній державі.

Зокрема, пропонується визначити, що такі справи розглядаються судом в порядку окремого провадження та передбачити певні особливості розгляду цієї категорії справ.

Також пропонується у статті 367 Кодексу визначити, що у справах про повернення дитини відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей суд допускає негайне виконання рішень.

Крім того, запропоновано удосконалити положення щодо порядку негайного виконання рішення суду про повернення дитини, а також вирішення питання про примусове проникнення до житла особи, у якій знаходиться дитина, щодо якої існує виконавчий документ про її повернення.

Запропоновані зміни дозволяють удосконалити порядок розгляду категорії справ про повернення дитини, яка не досягла шістнадцяти років, та відповідають вимогам Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Враховуючи запропоновані зміни до Цивільного процесуального кодексу України пропонується також внести зміни до Сімейного кодексу України в частині врегулювання ситуацій щодо повернення дитини та розмежування понять "відібрання дитини" та "повернення дитини".

З метою узгодження зі змінами, запропонованими до Сімейного кодексу в частині врегулювання ситуацій з відібранням та поверненням дитини, аналогічні зміни пропонується внести у Законі України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування".

Крім того, змінами до статті 11 Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" передбачається закріпити серед повноважень притулків для дітей обов'язок поміщення дитини, щодо якої відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, прийнято рішення про повернення до держави постійного проживання.

Зміни до Закону України "Про виконавче провадження" мають на меті визначити порядок примусового виконання рішення суду про повернення дитини.

Наразі законопроект листом Міністерства юстиції від 18 квітня 2013 року N 2895-0-4-13/6.1 подано на розгляд Кабінету Міністрів України.

6. Порухення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (Право на майно)

Зазначене порушення було констатовано Європейським судом у справі *"Карабет та інші проти України"*, обставини якої викладено вище. Так, зокрема, заявники у цій справі скаржились, що після проведення обшуків у їхніх камерах, їм не було повернуто їхні особисті речі. З огляду на ненадання Урядом переконливих доказів щодо повернення заявникам всіх їхніх особистих речей, Європейський суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу.

Шляхи вирішення

З метою уникнення вказаного порушення необхідно забезпечити недопущення практики неповернення працівниками Державної пенітенціарної служби України речей, вилучених під час обшуку у засуджених та які зберігаються ними на законних підставах.

Н. Кульчицький